

НАЦІОНАЛЬНА ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 354:338.24.01

О.А. Шатило

ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

У статті розкрито зміст поняття «національні економічні інтереси». Проаналізовано чинні правові акти з питань регулювання національних інтересів та забезпечення національної безпеки. Визначено, що сучасний стан забезпечення національних економічних інтересів є незадовільним та запропоновано шляхи його покращення.

Ключові слова: національні інтереси, національна безпека, національні економічні інтереси, економічна безпека, глобалізаційні процеси.

Постановка проблеми. Визначальними характеристиками сучасного укладу світової політичної та економічної систем є наскрізна глобалізація усіх сфер та процесів, що має своїм наслідком фактичне стирання ролі державних кордонів та міжнародних бар'єрів, які окреслюють межі існуючих у світі країн. Поряд з тим, кожна країна намагається забезпечити для себе найкращі позиції, виходячи з тих базових умов які наразі об'єктивно склалися. Характерною ознакою сучасного історичного моменту є і те, що завоювання вигідних геополітичних позицій відбувається в абсолютній більшості через реалізацію варіативних політико-економічних заходів. У той же час, зазначені політико-економічні заходи не носять характерного для ХІХ-ХХ ст. насильницького чи прямого спрямування, а здебільшого є прихованими, непрямими та нетарифними. Все це дає змогу провадити самостійну національну економічну політику у відповідності до національних інтересів країни без порушення міжнародних економічних зобов'язань. Це в свою чергу вимагає наявності та послідовної реалізації національних економічних інтересів країни, що покликані забезпечувати стратегічну орієнтацію та відносну статичність упроваджуваних економічних реформ.

Аналіз попередніх наукових досліджень. Питання забезпечення національних інтересів, в тому числі й економічних досліджені у працях вітчизняних дослідників В. Гейця, В. Мунтіяна, В. Шлемка, Г. Пухтаєвич, Г. Ситника, І. Розпутенка, М. Єрмошенка, О. Барановського, О. Власюка, П. Іващенко, Я. Жаліла; зарубіжних Дж. Клайна, Ч. Поше, С. Краснера та інших. В дослідженнях зазначених авторів розкриваються питання становлення національних економічних інтересів (далі - НЕІ), механізми їх впровадження та захисту. Наводяться класифікації НЕІ, загрози економічній безпеці, її індикатори та проводиться оцінка стану економічної безпеки. У той же час, залишаються недостатньо дослідженими питання формування та реалізації системи національних економічних інтересів в Україні.

Відтак, **метою** публікації є здійснення узагальнення елементів вітчизняної системи формування та реалізації національних економічних інтересів.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення національних інтересів є пріоритетом державного будівництва кожної країни. З набуттям незалежності Україна активно долучилась до міжнародних процесів, в тому числі й економічних. Відповідно, для забезпечення національних пріоритетів в економічній сфері виникла необхідність у

формуванні цілісної категорії «національні економічні інтереси», яке до цього часу не носить реального теоретико-методологічного наповнення, а застосовується лише політичними діячами для обґрунтування своїх вузькопартійних інтересів.

Вперше поняття національних інтересів на законодавчому рівні було визначено в Законі України «Про основи національної безпеки України», згідно якого національні інтереси – це життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток [5]. В статті 8 цього ж Закону визначено основні напрямки державної політики з питань національної безпеки в економічній сфері: забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки; прискорення прогресивних структурних та інституціональних змін в економіці, поліпшення інвестиційного клімату, підвищення ефективності інвестиційних процесів; стимулювання випереджувального розвитку наукоємних високотехнологічних виробництв; вдосконалення антимонопольної політики; створення ефективного механізму державного регулювання природних монополій; подолання «тінізації» економіки через реформування податкової системи, оздоровлення фінансово-кредитної сфери та припинення відпливу капіталів за кордон, зменшення позабанківського обігу грошової маси; здійснення виваженої політики внутрішніх та зовнішніх запозичень; забезпечення енергетичної безпеки та диверсифікації джерел енергозабезпечення; забезпечення продовольчої безпеки; захист внутрішнього ринку; посилення участі України у міжнародному поділі праці, розвиток експортного потенціалу високотехнологічної продукції, поглиблення інтеграції у європейську і світову економічну систему та активізація участі в міжнародних економічних і фінансових організаціях. Хоча в згаданому Законі і не наведено перелік національних економічних інтересів, його можна сформулювати, в тому числі й з урахуванням наведених напрямів державної політики з питань національної безпеки в економічній сфері. Однак, слід розмежовувати поняття національних економічних інтересів і пріоритетів або ж напрямків державної політики в економічній сфері: останнє поняття є вужчим від категорії НЕІ і має формуватись виключно у відповідності і на забезпечення виконання національних економічних інтересів.

Подібно до аналізованого акту, опосередковано елементи системи національних інтересів розкриті ще й у Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [4], де визначаються, окрім іншого засади державної політики як внутрішньої, так і зовнішньої в економічній сфері: забезпечення конкурентоспроможності національної економіки; проведення стабільної, раціональної та справедливої податкової політики; розвиток і зміцнення банківської системи та небанківських фінансових установ; детінізація економіки, створення сприятливих умов для діяльності економічних агентів у легальному правовому полі; досягнення високого рівня енергетичної безпеки, диверсифікація джерел постачання енергоносіїв; підтримка розвитку торговельно-економічного, науково-технічного та інвестиційного співробітництва України з іноземними державами; забезпечення інтеграції економіки України у світову економічну систему; розширення міжнародного співробітництва з метою залучення іноземних інвестицій, новітніх технологій та управлінського досвіду в національну економіку тощо. Знову ж таки, окреслені позиції не можуть трактуватися як національні економічні інтереси, адже, по-перше є недостатньо чіткими, а по-друге не включають позицію усіх прошарків суспільства, потреби якого є невід'ємним компонентом національного інтересу.

Визначення власне національних економічних інтересів наведено дослідником М. Єрмошенком, згідно якого національні економічні інтереси слід розглядати, з одного боку, як поверхневі прояви дії об'єктивних економічних законів у економічному житті, з іншого, як об'єктивну необхідність усунення загроз економічній безпеці. В такому разі під національними економічними інтересами слід розуміти сукупність об'єктивних економічних потреб незалежної країни, задоволення яких забезпечує ефективне функціонування та сталий розвиток її економічної системи, а через неї й економіки [3]. На думку автора, економічні інтереси є об'єктивним виразом функціонування економічної сфери країни. Вони виступають як провідна складова системної сукупності національних інтересів, тому що економічна сфера є базовою. Реалізація національних економічних інтересів дуже тісно пов'язана із забезпеченням економічної безпеки держави. Остання виступає як стан, при якому національні економічні інтереси захищені від внутрішніх і зовнішніх загроз. По суті реалізація економічних інтересів, як стверджує М. Єрмошенко, і є змістом забезпечення економічної безпеки. Захист національних економічних інтересів є найважливішою функцією системи забезпечення безпеки економічної сфери. Мета реалізації національних економічних інтересів полягає в підтриманні такого стану економічної сфери держави, який характеризується збалансованістю, стійкістю до негативних чинників, здатністю цієї сфери забезпечувати ефективне функціонування економіки держави і економічне зростання.

Водночас слід зазначити, що в Україні досі відсутні чітко визначені НЕІ, не закріплено їх поняття на законодавчому рівні, не сформовано цілісну систему. Це дає змогу урядовцям різних рівнів виправдовувати будь-які свої дії, запевняючи, що вони повністю відповідають НЕІ. Така ситуація таїть значну загрозу економічній безпеці України. На думку вітчизняного дослідника В. Шлемка, для створення цілісної системи НЕІ та їх ефективного функціонування насамперед необхідно: створити відповідну нормативну базу; проводити моніторинг НЕІ та їх моделювання; створити банк даних щодо національних економічних інтересів; забезпечити баланс НЕІ та їх гармонійне поєднання [1, с. 10], з чим можна частково погодитися, однак, першим кроком у процесі формування системи НЕІ має бути не законодавче їх визначення, а ґрунтовна експертно-аналітична робота науковців та зацікавлених громадських діячів, з подальшим долученням до цього процесу представників державно-політичних кіл. Саме такий підхід може убезпечити від узурпації цього процесу правлячою політичною верхівкою, а відтак – сприятиме уникненню суб'єктивізації НЕІ.

Як вже зазначалось, національні економічні інтереси у вітчизняних дослідженнях розглядаються через призму поняття економічної безпеки, або ж національної безпеки в економічній сфері, а тому для всебічного розгляду НЕІ необхідно проаналізувати елементи системи економічної безпеки. Власне, економічна безпека трактується як стан національної економіки, за якого забезпечуються захист національних інтересів, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до розвитку та захищеність життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави. [7, с. 18]. Основні засади як національної безпеки загалом, так і економічної безпеки зокрема розкриті в Указі Президента України «Про стратегію національної безпеки України». Згідно зазначеного акту, існує ціла низка загроз національній безпеці України в економічній сфері, які зумовлені наступним: нестійкістю економічного зростання та його надмірною залежністю від зовнішніх чинників; збереженням структурних деформацій у національній економіці, неефективністю використання матеріальних ресурсів, що спричиняє низьку конкурентоспроможність вітчизняної продукції; неефективністю захисту права власності, відсутністю умов для формування необхідного інвестиційного потенціалу в національній економіці, зокрема розвинених фінансового та фондового ринків, несприятливим макроекономічним та політико-правовим кліматом для

залучення іноземних інвестицій та розвитку внутрішнього інвестиційного процесу; недосконалістю податкової системи, низькою ефективністю податкового адміністрування та контролю за використанням бюджетних асигнувань; низьким рівнем конкурентності та монополізацією окремих галузей промисловості, постачання товарів та надання послуг; недосконалістю механізмів захисту внутрішнього ринку від несумлінної конкуренції з боку імпортової продукції, неефективністю боротьби з контрабандою; надмірною залежністю від імпорту енергетичних ресурсів, недиверсифікованістю джерел енергопостачання; монополізацією іноземним капіталом певних стратегічно важливих галузей національної економіки, що загрожує стабільності окремих товарних ринків; деградацією науково-технічного потенціалу, нерозвиненістю національної інноваційної системи, низькою інноваційною активністю суб'єктів господарювання; некерованим відтоком за межі держави інтелектуальних та трудових ресурсів, у тому числі у формі трудової міграції; поглибленням регіональної диференціації; високим рівнем «тінізації» економіки тощо [6].

У той же час, зазначені виклики та загрози носять значною мірою декларативний характер, адже, хоча й визначено перелік суб'єктів захисту національних інтересів (Президент України, Верховна Рада України, Рада національної безпеки і оборони України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, міністерства, інші органи центральної виконавчої влади, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, суди, громадяни), однак, цілісний механізм їх реалізації наразі відсутній.

Водночас, не дивлячись на те, що переліку національних інтересів, у тому числі й економічних на законодавчому рівні не розкрито, існують варіативні дослідження вітчизняних науковців щодо аналізованого питання. До прикладу, дослідник В. Шлемко серед найважливіших національних економічних інтересів виділяє такі: створення самодостатньої, конкурентоспроможної національної економіки; створення надійної системи економічної безпеки України; здійснення структурної перебудови економіки; забезпечення ефективного розвитку національної промисловості; істотне зменшення енергомісткості і матеріаломісткості валового внутрішнього продукту; здійснення кардинальної модернізації виробництва та розвиток його наукомістких галузей; створення замкнених циклів виробництва стратегічно важливої продукції; забезпечення альтернативних джерел надходження нафти і газу; створення потужного воєнно-промислового комплексу, зокрема, ракетно-космічної галузі; збереження та розвиток інтелектуального та науково-технічного потенціалів України; здійснення політики енерго- і ресурсозбереження; здійснення прогресивних економічних перетворень на базі власної моделі реформ; здійснення широкого комплексу інституційних змін з метою динамічного розвитку національної економіки; здійснення реформи податкової системи, посилення стимулюючого впливу податків на розвиток виробництва; проведення земельної реформи, підтримка фермерських господарств; здійснення реформи агропромислового комплексу; проведення рішучої боротьби з «тіньовою» економікою; побудова економічних відносин з іншими країнами на засадах рівноправності та взаємовигідності; забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції; вдосконалення товарної структури експорту та імпорту; ефективне використання Україною свого вигідного географічного положення для здійснення міжнародного транзиту тощо [1, с. 138]. Не дивлячись на досить детальне визначення варіативних аспектів забезпечення розвитку економічної сфери, і цей перелік не є вичерпним, адже залишає поза увагою необхідність проведення послідовної політики в інноваційно-інвестиційній сфері для забезпечення надходжень до національної економіки новітніх технологій.

Досить цікавим, з огляду на вітчизняні реалії, є досвід США у сфері формування системи національних інтересів. Так, національні інтереси США, з наукової точки зору, мають багаторівневу градацію та складаються з таких груп: життєвонеобхідні інтереси, критично важливі інтереси, важливі інтереси, другорядні інтереси (рис). Наведений перелік національних інтересів законодавчо не закріплено, а їх елементи (національних інтересів) пронизують усе національне законодавство та лежать в основі державної політики. Наведена ж градація запропонована групою північноамериканських науковців, громадських та політичних діячів, які здійснили їх узагальнення, виходячи з існуючих суспільних та особистих цінностей, пріоритетів державної політики, конституційних засад існування держави та чинного правового поля США [8].

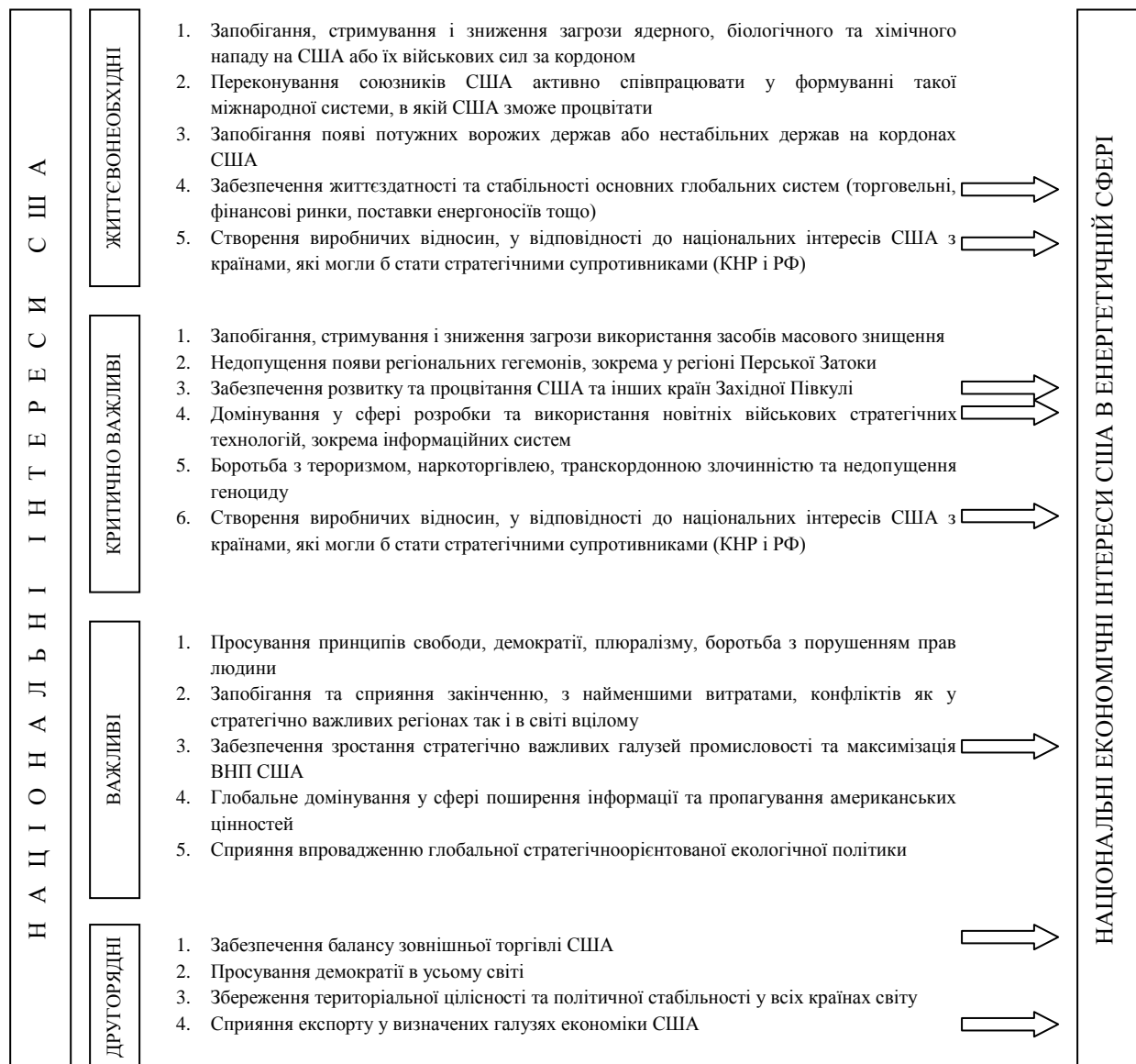


Рис. Система національних інтересів США

Поряд з тим, в одному з офіційних документів – Стратегії національної безпеки США 2010 р. (National Security Strategy) [9] можна знайти такі позиції національних інтересів США: безпека (забезпечення безпеки США, їх громадян, союзників та

партнерів), процвітання (розбудова сильної, інноваційноорієнтованої, зростаючої економіки у відкритій глобальній економічній системі, яка сприяє процвітання), цінності (забезпечення поваги до універсальних, загальнолюдських цінностей у США і в усьому світі), світовий порядок (побудова світового порядку на чолі зі США, що забезпечуватиме мир, безпеку та можливості поглиблення міжнародного співробітництва для вирішення глобальних проблем). Необхідно зауважити, що хоча, останній з аналізованих, перелік національних інтересів США фізично є значно вужчим у порівнянні з попереднім, однак, сутнісних відмінностей вони не мають, адже перелічені чотири національні інтереси, або краще сказати групи інтересів, відображають ті положення, які узагальнені зазначеною вище групою дослідників та класифіковані за ступенем їх важливості.

Висновки. Відтак, проаналізувавши творчий доробок вітчизняної наукової школи національного економічного інтересу, а також правову основу забезпечення національних економічних інтересів, можна резюмувати, що в Україні, на сьогодні законодавчо не визначено переліку національних економічних інтересів, не закріплено однозначного тлумачення зазначеного терміну. НЕІ підміняються термінами «пріоритети в економічній сфері» або ж «економічна безпека», що, як вже зазначалось, є вужчим, або ж, відповідно – похідним поняттями, а тому має використовуватись для означення тих національних економічних інтересів, реалізація яких є невідкладною і можливою на даний час, а також тих, недотримання яких може принести певних збитків національній безпеці. Окрім того, не виділено переліку органів державної влади, які здійснювали б контрольні, регулятивні та стимулятивні функції в реалізації саме НЕІ. Водночас, іноземний досвід свідчить, що питанням забезпечення національних інтересів, зокрема й економічних, приділяється значна увага навіть найбільш розвиненими країнами світу. Більше того, існують формальні (законодавчо закріплені) та неформальні (напрацьовані науковцями та громадськістю) переліки національних інтересів.

Відтак, на першому етапі роботи з формування цілісної системи національних інтересів України доцільно було б, орієнтуючись на окреслений досвід США, здійснити об'єктивне узагальнення національних інтересів країни представниками наукової еліти та громадсько-політичних кіл, що б стало як орієнтиром для подальшої законодавчої роботи так і певним стримувачем для політичної еліти країни.

Список використаної літератури

1. Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
2. Економічна безпека: концептуальне бачення та механізм забезпечення : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dffd.gov.ua/download/book/GumSotsEk/33
3. Єрмошенко М.М. Національні економічні інтереси: реалізація і захист / М.М. Єрмошенко: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nam.kiev.ua/ape/n_01_1-2/yermosh.htm.
4. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики; Закон України, 1 лип. 2010 р / Офіційний вісник України. – 2003. – № 55. – С. 17.
5. Про основи національної безпеки України; Закон України, 19 черв. 2003 р / Офіційний вісник України. – 2010. – № 29. – С. 38.
6. Про стратегію національної безпеки України; Указ Президента України, 12 лют. 2007 р. / Офіційний вісник України. – 2007. – № 11. – С. 7.
7. Пухтаєвич Г.О. Аналіз національної економіки / Г.О. Пухтаєвич. – К. : КНЕУ, 2003. – 148 с.

8. Americans National Interests : A Report from the Commission on Americans National Interests : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ncjrs.gov/App/Publications/abstract.aspx?ID=189698.

9. National Security Strategy : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2014.

O.A. Shatylo

THE UKRAINE NATIONAL ECONOMIC INTERESTS FORMATION AND INTRODUCTION

The article deals with the concept of "national economic interest". It also analysis the existing legal base of national interests and national security regulation. In result are determined that the definition of national economic interests as well as their nomenclature in Ukraine are not legally defined. In the domestic legal practice instead national economic interest are used categories of national security or priorities in the economic sphere one. Meanwhile this terms are not identical with national economic interests because of their are derivative to the last one. In addition does not exist some list of public authorities which authorized to realize control, regulatory and stimulating of national economic interests implementation. However, international experience shows that issues of national economic interests protection and introduction pays great attention to the most developed countries in the world. Moreover, the foreign experience shows that there are exists formal (created by legislators and enshrined in law) and informal (created by scientists and public figures) lists of national interests.

For example the United States national interests, as a scientific category, has multilevel gradation and consists of the few groups: vital interests, necessary critical interests, important interests, secondary interests. The vital interests group includes such components as: prevention, and reduction the threat of nuclear, biological and chemical attacks on the United States; formation of such an international system in which the United States can prosper; preventing the emergence of powerful inimical or unstable states on U.S. borders appear; the viability and stability of major global systems (trade, financial markets, energy supplies, etc.) providing and some other. The necessary critical interests group consist of: prevention and reduction the threat of mass destruction weapons; preventing the emergence of regional hegemony appearing; ensure the development and prosperity of the United States and other countries Western Hemisphere; dominance in the development and introduction of advanced military strategic technologies, especially information systems; establishment of industrial relations of countries that could become strategic opponent etc. The important interests include such positions as: the principles of liberty, democracy and pluralism promotion; ensuring the growth of strategic industries and maximization U.S. GDP; global dominance in the dissemination of information and promotion of American values and others. The last group of U.S. national interest system known as secondary interests and consists of: ensure balance of U.S foreign trade; promoting democracy around the world; territorial integrity and political stability throughout the world conservation; promoting exports in certain sectors of the U.S. economy.

The ones national interests are included in U.S. National Security Strategy Act as such priorities U.S. national security policy as security (security of the United States, its citizens, allies and partners), prosperity (building a strong, innovative, stable growing economy in an open global economic system), values (ensure universal human values in the United States as well as around the world) and world order (building a world order led by the U.S., which will ensure peace, security and opportunities to international cooperation to solve global problems).

Therefore, the first phase of creation an integrated system of Ukraine national interests should be focused on the U.S. experience which at the article is analyses. But before make such a move it is necessary to make an objective generalization of Ukraine national interests by the scientists and public figures that would become a guideline for further legislative work.

Key words: *national interests, national safety, national economic interests, economic safety, globalization processes.*

УДК 369.3:338.24

Т.М. Завора, І.О. Литвин

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Обґрунтовано необхідність реформування соціальної політики у сфері зайнятості у контексті забезпечення соціальної безпеки. Проаналізовано активні й пасивні заходи соціальної політики у сфері зайнятості. Розкрито концептуальні основи системи загальнообов'язкового державного соціального страхування (ЗДСС) на випадок безробіття. Здійснено порівняльний аналіз критеріїв механізму виплати допомоги по безробіттю з урахуванням світового досвіду. Визначено передумови реформування системи ЗДСС, до яких віднесено поліпшення фінансово-економічної ситуації в державі, розширення сфери застосування праці, підвищення соціальних стандартів.

Ключові слова: *соціальна безпека, політика зайнятості, активні та пасивні заходи політики зайнятості, загальнообов'язкове державне соціальне страхування.*

Актуальність теми дослідження. На всіх етапах соціально-економічного розвитку однією із загроз соціальній безпеці є зростання рівня незайнятого населення. Експерти Міжнародної організації праці вважають, що найближчим часом у середньому у світі безробіття сягне рівня 10% населення. Тенденція зростання рівня безробіття відстежується у багатьох країнах світу. Так, загальний рівень безробіття в Греції на кінець 2013 р. становив близько 30%, в Італії – 11,2% [1, 2]. Однією з основних причин прогресування кризи на світовому ринку зайнятості є рецесія в Європі, про що свідчить зростання питомої ваги безробітних протягом більше року із 28,5 до 34%. Така ситуація є вкрай негативною і для незайнятої молоді, кількість якої становить 73,8 млн. осіб. Загостренню ситуації щодо зростання світового рівня безробіття сприяє уповільнення економічної активності у світі. Таким чином, процес зростання рівня незайнятого населення працездатного віку має негативні економічні й соціальні наслідки, створюючи загрозу національній безпеці у соціальній сфері.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Теоретико-методичні основи формування та забезпечення соціальної безпеки в Україні досліджували науковці О.О. Давидюк, Т.А.Заяць, О.І. Ілляш, Е.М. Лібанова, О. Новікова, Н.С. Палій, які виявили існуючі ризики й загрози та визначили напрями реформування соціальної політики держави [3 – 5]. Оцінюванням сучасного стану безробіття в Україні, вивченням основних проблем виникнення цього явища та аналізом наслідків займалися О.Б. Горяча, О.О. Дорошко, Л.І. Яковенко та інші, вони запропонували шляхи реформування політики зайнятості в Україні [6, 7]. Проблеми безробіття й аналіз соціального захисту безробітного населення досліджували П. Нікіфорова, А. Вольська,